

Farkas Zoltán

Decemberi bulvár, 2014

1. Áthallások

Nagyjából ötvenen szorongunk egy pesti bérház lépcsőházában, a Bajcsy-Zsilinszky köz 2. harmadik–negyedik emeletén. December 6-a van, sötét este, másutt már megjött a Mikulás. Mi zenét hallgatunk, kortárs operát. Kicsit szűkösen, mondhatni, vállvetve.

Deli Anna kortárs galériának kialakított lakásában, a LUK-ban az észt mezzoszoprán operaénekesnő, Iris Oja lép fel, az Anima Musicae Kamarazenekar kíséri, Horváth Balázs vezényel. A galéria ajtaján túl. Mi azon innen vagyunk. Az oratórium formában előadott egy-személyes, ám kétszereplős operát okostelefonon is követni lehet, mert az előadást a világhálón közvetítik, és a bezárt ajtón át hallgatni. A mobilon Iris Oja artikulációja nincs szinkronban ajtón túli, csodálatos hangjával, mert a kép a széles sáv ellenére később ér a lépcsőházba, mint néhány méterről a hang. Sebaj.

Még különösebb műfaj a zenemű. A világ első pénzügyi operája. Két felvonás, nagyjából 16 perc. Két férfiszerep egyetlen női hangra.

A szereplők egyike az észt elnök, Toomas Hendrik Ilves. Stockholmban született 1953-ban, az Egyesült Államokban tanult pszichológiát a Columbián, majd a Pennsylvániai Egyetemen. Némi oktatói praxis után Kanadába költözött, ahol a Vancouver Arts Center igazgatója lett, később a Simon Fraser Egyetemen tanított észt nyelvet. Európába 1984-ben költözött vissza, Münchenben a Szabad Európa

Rádió szerkesztőjeként dolgozott. Két évvel Észtország függetlenné válása után őt akkreditálták az Egyesült Államokba, majd nagyköveti megbízatása után több kormányban is külügyminiszterként ténykedett. A bonyolult, át- meg átalakuló észtországi pártrendszerben, több szervezet egyesülésével, 2004-ben létrejött a Szociáldemokrata Párt, amelynek színeiben Ilves európai parlamenti mandátumot szerzett. Pártja 2006-ban a liberálisokkal és a konzervatív Pro Patriával karöltve őt jelölte köztársasági elnöknek, de a parlament csak a negyedik körben választotta meg, minimális többséggel. Két évvel később az addig valósággal száguldó észt gazdaságot elérte a pénzügyi válság, amely a hazai összterméknek csaknem az ötödét felemésztette. Mivel az észt koronát az euróhoz kötötték, a visszaesést nem lehetett a valuta leértékelésével tompítani, a veszteség valamennyi jövedelemtulajdonost sújtotta. Amilyen erős volt a krach, olyan lendületesen jött ki belőle Észtország: a GDP 2011-ben már megint 8 százalékot meghaladó mértékben bővült (azóta a tempó persze csillapodott), és a rendszerváltó országok közt elsőként lépett be az euróövezetbe. Ilvest 2011. augusztus 29-én már az első fordulóban nagy többséggel újraválasztották köztársasági elnöknek.

Az opera másik szereplője a Nobel-díjas közgazdász, Paul Krugman, aki csupán gyermekkihordásnyi idővel korosabb az észt államfőnél. Atyai nagyszülei 1922-ben a

belorussziai Bresztből – amely akkor éppen Lengyelországhoz tartozott – emigráltak az Egyesült Államokba. Krugman a Yale-en és a Massachusetts Institute of Technology-n tanult közgazdaságtant, elszánt keynesista, a The New York Timesban közölt elemzéseivel mára a világ egyik legismertebb közgazdásza, 2008-ban Nobel-díjat kapott. A válság csillapítására magától értetődően javasolta a klasszikus keynesi recepteket. „Arra van szükség, hogy robbanásszerűen emelkedjenek az állami kiadások” – írta az *Elég legyen a válságból! Most!* című, 2012-ben megjelent könyvében.¹ Ehhez a költekezésre vonatkozó felszólításhoz azonban be kell kalkulálni, hogy az állami pénzszerzésnek, így az eladósodásnak két korlátja azért van. Az egyik kemény korlát: a piac meddig hajlandó a költekezésre újabb és újabb kölcsönöket adni. A másik puha és már-már szubjektív: egy kormány meddig akarja vagy merészeli a következő generációk pénzét elkölteni. Márpedig az Egyesült Államok adósságait a piac szinte korlátlanul hajlandó finanszírozni, az adósságkorlátot pedig a demokraták és a republikánusok együttesen állapítják meg, rendszerint látványos huzavona után, némi zsarolással és kampányzajjal körítve. Más országok esetében másutt van az adósságkorlát – és másutt a jövő felélésének morális limitje.

A pénzügyi opera sztorija Ilves és Krugman összeszólalkozása. Pedig egy villanás volt csupán.

Történt pedig, hogy Krugman a blogjában megeresztett egy szövszenetet az észt gazdasági csodáról, a nemzetközi szervezetek által oly sikeresnek ítélt válságkezelésről. Ebben igyekezett lehűteni a lelke-

sedőket. „Miután Észtország a megszorítások védelmezőinek mintagyereke lett, bevezette az eurót, és virágozik a gazdaság, azt gondoltam, hasznos lehet felmutatni azt a képet, hogy miről beszélünk” – írta, és mellékelte az Eurostat adatai alapján készült grafikont, amely azt mutatja, hogy Észtország 2012-re még mindig nem érte el a 2007-es hazai összterméket. Majd megjegyezte: „Vagyis egy szörnyű, depressziós méretű visszaesést a gazdaság jelentős, de még mindig nem teljes felépülése követ. Ez nyilvánvalóan jobb, mint ha egyáltalán nem kapott volna erőre – de ez igazolná a gazdasági diadalt?”²

Vagyis hogy szerinte nem igazolná. Sem a gazdasági diadalt, sem a válságkezelés sikerességét.

Ilves éppen Rigában járt, ahol méltatta a hasonlóan merész lett gazdaságpolitikai lépéseket, ezért nagyon rosszkor jött Krugman blogbejegyzése, amit támadásnak minősített – és nagyon rosszul esett neki. A Radisson szálloda előtt állva, bő egy óra alatt öt tweet-bejegyzést írt, egyre ingerültebben:

20:57 Írjunk valami olyasmiről, amiről semmit sem tudunk & legyünk önteltek, arrogánsak és leereszkedők: végül is ezek csak idegenek

21:06 Úgy látszik, egy kereskedelmi Nobel elég ahhoz, hogy pénzügyi kérdésekben pontifikáljunk & az országomat sivár vidéknek nevezzük. Biztos valami Princeton kontra Columbia ügy

21:15 Hát igen, mit is tudunk mi? Mi csak béna és ostoba kelet-európaiak vagyunk. Felvilágosulatlanok. Egy nap majd mi is megértjük. Nostra culpa.

21:32 Sz...junk a kelet-európaiakra: rossz az angoljuk, úgyse reagálnak & úgysem azt csinálják, amiben megállapodunk & újraszajátják az ezekért felelős kormányokat.

*22:10 Nyugi. Csak mert az országom politikája szembenegy az Általános Igazsággal & én tiltakozom, még nem jelenti, hogy mindenkinek engem kell követnie.*³

A tweetekre felfigyelt a világ. Krugman és Ilves szóváltását mások folytatták, Észtország reflektorfénybe került – és nem jött ki rosszul belőle. A mély válság utáni erőteljes kilábalás, az euró bevezetése mindenestre ütős érv volt a kormány gazdaságpolitikája mellett. Mifelénk pedig el lehet tűnődni: akad olyan államférfi, aki nem lapít, nem szépíti, és nem keni el a válságkezelés receptjének lényegét, nyilvánosan kiáll a megszorító – vagyis ortodox recepteket követő – gazdaságpolitika mellett, büszke annak gyors eredményére. Talán el lehet nézni neki a stílust is.

A vita lényegére ráérezve az Egyesült Államokban élő 27 éves, lett származású zeneszerző, Eugene Birman komponált kétfelvonásos operát *Nostra culpa* (A mi vétünk) címmel. Ezt mutatták be Deli Anna galériájában december 6-án. Az ősbemutató tavaly volt Tallinnban, a zenei fesztiválon. A librettó az Észtországban élő, szabadúszó amerikai újságíró és kiadótulajdonos, Scott Diel műve, aki a szöveggönyvet Ilves és Krugman kulcskifejezéseire építette. A szerzők a vitában nem foglalnak állást, viszont a kétszer négy versszakban mindkét fél érveit – pontosabban szavait – felviláglantják.⁴ „A két felvonás két megintgathatatlanság monolitiként áll egy-

mással szemben” – nyilatkozta saját darabjáról Eugene Birman. Íme:

Első felvonás:
*Gazdasági diadal?
Természetes kísérlet
A megszorítás csodái
Gazdasági diadal?*

*Mintagyerek?
Részleges fellendülés*

*Ösztönözz!
Észt rapszódia
Megszorításpártiak
Ösztönözz!*

*Pénzügyi ösztönzés sikerrel jár
Fokozódó államadósság
Leértékelés!*

Második felvonás
*Megszorítások az enyészet földjén
Béna & ostoba kelet-európaiak
Felvilágosulatlanok
Nostra culpa*

*Befagyasztott nyugdíjak
Csökkentett bérek
Belső leértékelés
Nostra culpa*

*Szürke lakások
Csak idegenek
Egy szép nap majd megérted
Nostra culpa*

*Öntelt, arrogáns & leereszkedő
Sz...junk a kelet-európaiakra
Nyugi
Nostra culpa*

„Nagy valószínűséggel a Nobel-díjas közgazda a végén sem egészen értette, miről beszél vitapartnere, mert totálisan távoli és ismeretlen számára az a három balti ország, ahol a Birodalomról való leszaka-

dás után a húszas-harmincas nemzedék vette át az ország vezetését, és ugrottak évek alatt évtizedeket. A nagy ugrás a nagy válságban megbicsaklott, sajnálkozó újságcikkek és tanulmányok jelentek meg a balti csoda összeomlásáról. Krugman és sokan mások a válság elején azonnal devizaleértékelést és ezen keresztül alkalmazkodást javasoltak – a belső leértékeléssel, azaz a durva megszorításokkal kikövezett utat olyan súlyos növekedési áldozatnak tekintették, amiből nem lehet visszafordulni. A baltiak mégis ezt a lehetetlennek tekintett utat választották. A válságkezelés alapja olyan brutális megszorítás volt, amit egyetlen más európai országban sem lehetett volna megkísérelni politikai összeomlás nélkül” – kommentálta a Nostra Culpa december 6-ai magyarországi premierjét Király Júlia, a Magyar Nemzeti Bank korábbi alelnöke.⁵

10 Észtország mára elérte a válság kirobbanása előtti gazdasági teljesítményt. A recessziót követő helyreállítási periódusban valamennyi balti állam lekörözte Magyarországot – legalábbis a valuták vásárlóerejének összevetéssel számolt egy főre jutó GDP-t tekintve. A magyar hazai össztermék még elmarad a 2008-astól, a háztartások jelenlegi fogyasztása 7-8 százalékkal alacsonyabb annál, és nagyjából a 2003–2004-es szinten áll. A következő recessziót – mert lesz ilyen – Észtország már az euróvezeten belül fogja átvészelni. Ott áll mögötte teljes vértzetben az európai intézményrendszer. A magyar gazdaság pedig egyedül vergődik a periférián.

A nagy vita, a keynesisták és a neoliberaisok összecsapása Magyarországon elmaradt. Nem folyik érdemi diskurzus. Itt csak szónoklatok voltak s vannak.

2. Tünetések szezonja

Mintha csak most kezdődne a választási kampány.

Új szappanopera fut az ATV-n, egyre népesebb közönsége hovatóvább úgy tárgyalja meg az egyes részeket, mint annak idején a Szomszédok epizódjait. Egymást érik a tünetések, egymásnak adják a mikrofont a ma még alig ismert szónokok, és egymásnak kommentálják a furcsa, ismeretlen figurákat a nézők. A beszédek közt akadt megrendítő és szégyenteljes, például szakszerű és példátlanul zavaros, tisztán érdekvédelmi és harciasan anarchista, fájoan őszinte és bántóan álságos. Ezer ok arra, hogy a sorozat egyes epizódjait egyre türelmetlenebbül váró nyugdíjasok izgatottan faggassák egymást. Láttad ikszet? Milyen szépen beszélt. Bezzeg ipszilon, milyen borzalmas volt, olvasni sem tud. Mit gondolsz, megint nekimennek a rendőröknek? És így tovább. Páholyból nézhetni a sok-sok elégedetlenkedőt.

Mindig a legjobbkor hagyják abba, mondaná drága nagymamám.

Igy van ez rendjén. Színre lépett egy új politikai osztály. Durva egyszerűsítéssel, két alapvető közlendője van: Orbán, takarodj, illetve nem kérünk az elmúlt huszonöt évből.

Feltehetőleg az otthoni lelkes leselkedők többsége is épp ezt gondolja.

Újra 1989-et írunk, sugallják egyre többen demonstrációkon és konferenciákon.

Újra 1989? No nem. Akkor megbukott a szovjet világbirodalom, feladta a perifériáján lévő területeket. Szövetségesei önként megosztották, majd átengedték hatalmukat a formálódó ellenzéknek, amely kisebb-nagyobb csoportosulásokban nagyjából egy évtizede mozgó-

dott. Formálódott, csiszolódott, és – urambocsá! – intenzíven agyalt. Megbuktatásukra Horn külügyminiszter nem hívta be a szovjet csapatokat. Sőt még a NATO-t sem, ahogy Kis János a hatalommegosztó tárgyalások hónapjaiban a túlbuzgó nyugati nyitáson élcelődött. Horváth belügyminiszter nem lövetett közējük. Ellenkezőleg, a titkos lehallgatásokat és megfigyeléseket a nagy egyezkedés ellenére is folytató államvédelmiseket elcsapták. A munkásöröket leszerelték. A dezertáló keletnémeteket nem adták vissza egy jó kis vérengzésre az anyaország rendőreinek, hanem kiengedték őket Nyugatra. Németh Miklós kormányfő egyszerre kért garanciát Moszkvától és Bonntól. Megkapta. Az utolsó pártállami országgyűlés példás jogállami alkotmányt fogadott el, amelynek megfogalmazásában az ellenzék jogtudósai, politológusai vitték a prímet. A politikai elit konszenzussal készült az első szabad választásra. Az állami média közszolgálati irányt vett, sőt inkább a színre lépő politikai generációt támogatta – ha nem is arányosan –, végső soron az átmenet fő ellenőréként működött. Súrlódások persze voltak, de a végeredmény felől visszatekintve az átmenet hónapjaira, az az időszak maga volt a csoda.

Mára ez feledésbe ment.

A különbség pedig nem lényegtelen.

A mai Magyarország nem egy világbirodalom foglya, hanem egy integritáció – abból egyre inkább kihátráló – tagja. A Nyugat megint harcban áll Moszkvával, Magyarország közējük szorult. Saját kormánya helyezte a perifériára, azért, hogy hatalmának külső korlátai se legyenek. A belsőket már lebontotta. A hatalmon lévők az eszközök

és az intézmények totális uralmára törekednek, úgy formálják a politikai játékszabályokat, hogy fölénnyük kikezddhetetlen legyen. A parlamenti ellenzék gyenge, megosztott, egymás iránt is bizalmatlan, háromsztatú. A fő folyamatoknak csupán statisztája. Az utcai ellenzék a közösségi hálón szerveződik, vezetői most ismerkednek egymással, még a fő nézetkülönbségeket sem tisztázták, nemhogy azt, mire törekedjenek. Nincsenek szervezeteik, intézményeik, választott testületeik. Nincs valóságos hálózatuk, csak virtuális. A velük szemben felálló rendőrség erős, professzionálisan szervezett, jól felszerelt, a miniszterelnöknek saját terrorelhárító különítménye van, a felmerülő akadályokat a központosított katasztrófavédelem gyűri le. Mindhárom szervezetet a miniszterelnök személyes bizalmasai vezetik, csakúgy mint az ügyészséget. A Központi Ellenőrzési Hivatal vizsgálódása úgyszólván bármire kiterjedhet. A kormánypárti kétharmad új alaptörvényt eszközölt, sarkalatos törvények sorozatával bástyázta körbe magát, nincs rés a pajzsán. Az Alkotmánybíróság ennek az új rendnek hűséges őre: alaptörvénybíróság. A választójogi törvényt a hatalmon lévők úgy formálták át, hogy a négy évvel korábbinál kevesebb szavazattal is kétharmaduk legyen, a határon túl élő, honosított magyar állampolgárok levélben szavazhattak, ellenőrizhetetlenül, a Nyugat-Európában dolgozó százezrek pedig néhány kijelölt ponton, szigorú adategyeztetés után, személyesen. A fővárosi választási szabályok átalakításával az ellenzék szétesett, talajt vesztett, a fővárosi közgyűlésben a főpolgármester vétőjogot kapott. A korábban is többnyire kormánypárti el-

fogultságot mutató közszolgálati média nyíltan pártállami arculatot öltött, a hatalom a kereskedelmi televíziózást pacifikálta, a magánrádiók híradásait kisajátította, a párt- és állampropagandát a megmaradt független vagy nyíltan ellenzéki médiumok nem tudják elensúlyozni. A kormányzati erőiben fel sem merült, hogy hatalmukat bárkivel-bármivel megoszthatnák. Nem konszenzusra törekszenek, hanem tartós erőfölényre rendezkednek be a közélet, a gazdaság minden szegletében. Az ideológiában is.

Nagyjából ez a terep. Itt kell az ellenzéknek építkeznie.

Ez nem a porladó, késői szocializmus, hanem egy erősödő illiberális demokrácia. Működtetői aligha bocsátkoznak önként hatalommegosztó tárgyalásokba. Terrorelhárítóból aligha lesz a béke barátja, Bagarja.

12 Nacionalizmus, vallásosság, szociális konzervativizmus, államkapitalizmus, a média kormányzati dominanciája – sorolta a putyini illiberális állam jellemzőit a fogalmat megalkotó Fareed Zakaria.⁶ Az ilyen rezsim megkülönbözteti magát a Nyugattól, ellenséges az olyan individuális jogok nyugati értékeivel szemben, mint a tolerancia, a kozmopolitizmus és nemzetköziség. Márpedig Orbán Putyin lábnyomában jár, tette hozzá.⁷

Ez hovatovább közhelyes vád a világsajtóban.

A védelem a szimpla tagadásra korlátozódik. És arra, hogy a magyaroknak több tisztelet jár.

A napokban aztán Orbán Viktor koronatanúvá lépett elő saját perében. „A súlyok és ellensúlyok koncepcióját az Egyesült Államokban fejlesztették ki, amit Európa az intellektuális közepszerűség miatt át-

vett és használ az európai politikában” – fejtegette a Bloomberg hírügynökségnek, hozzátéve, „egyetlen felsőbbtség, szuverenitás van, a parlament, minden hatalmat ő ruház át, nincsenek súlyok és ellensúlyok.”⁸

„Alkotmányosság nélküli pszeudodemokrácia”, jellemzi találóan Misetics Bálint, az amerikai egyetemeken vértéződött ifjú aktivista.

Csak parlamenti kétharmad állíthatja helyre az alkotmányosságot (kérdés persze, hogy milyen). Bődületes erők próbálják ezt megakadályozni.

A tüntetők a mostani parlamenti ellenzéknek is leváltották. A játék nulláról indul.

„2014 végére tagadhatatlanná vált, hogy a magyarországi politikai, gazdasági és értelmiségi elit nem rendelkezik azzal a tudással, látással és eréllyel, ami a kiút záloga lehetne. (...) A pártpolitika megszűnt társadalmi lenni: jelenlegi szereplői világnézetüktől függetlenül ellenérdekeltek abban, hogy érdemi változás elkezdődjön, az érdekeik az elmúlt 25 év mulasztásai folytán mára szembekerültek a társadalom érdekeivel. A változás ott kezdődik, ha a társadalom alapszövevei, alapértékei és alapkapcsolatai újraélednek. El kell kezdenünk feléleszteni a véleményt nyilvánító, vitázó, együttműködésre képes és hajlandó kis- és nagyobb közösségeket. Helyben; csoportok, ügyek és témák mentén; gondolkodva és cselekedve. Ez a munka a tüntetésekkel elkezdődött” – fogalmazta meg kiáltványában a MostMi! közösségi szervezet, az internetadó elleni tüntetés vezéralakjával, Várady Zsolttal az élen.¹⁰

Van ennél kíméletlenebb hang is. Már-már férfiasan tökéletes, úgy vag, mint a zsillett.

„Egyáltalán nem új jelenség, hogy az úgynevezett »demokratikus ellenzék« pártjai megpróbálnak rátelepedni a kormány egy-egy döntése elleni tiltakozásra. Még az első internetadós tüntetés Facebook-oldalán volt egy szavazás arról, melyik pártot támogatják a résztvevők. A szavazáson toronymagasan nyert az a lehetőség, hogy egyiket sem, inkább jöjjön egy új, hiteles erő. (...) Az internetadó vagy a NAV-os korrupció elleni küzdelem ügyének csak árt, ha ezek a sokszorosan lejáratódott figurák melléállnak. (...) Gyurcsány, Kunhalmi és a többiek tisztában vannak vele, hogy ha (...) megszületik az új ellenzéki pólus, akkor az ő politikai karrierjüknek vége. Ezeknek a politikusoknak nincs üzenetük azon kívül, hogy »nem vagyunk a Fidesz vagy a Jobbik«. Ezzel viszont csak addig lehet szavazatokat szerezni, amíg nincs más komolyan vehető párt a piacon. Éppen ezért, mindent meg fognak tenni, hogy ez a helyzet ne álljon elő. Inkább a Fidesz rendszerének fogaskerekeivé válnak, maguk akadályozzák a kormányellenes tüntetéseket, csak hogy megtarthassák jelenlegi pozíciójukat. Az új ellenzéki első komoly ellenfele (még akkor is, ha lehet, hogy szövetségeseiknek mutatják magukat) a leszerpelt baloldal lesz” – blogolta az egyik hangadó, több tüntetés szónoka, Marek Bertram joghallgató.¹¹

Ő két éve a Télirozás forradalomban tűnt fel, akkor volt végzős diák a dunakeszi Radnóti Miklós Gimnáziumban. „Ez a kormány csak akkor tesz gesztusokat, amikor már országos szintű az ellenállás”, mondta a korabeli beszámoló szerint a 2012. decemberi diáktüntetésen, hozzátéve: „önök elvesztették a 2014-es választásokat”.¹²

Nem veszítették el. Kétharmaduk lett. Marek Bertram erre azt mondaná, persze, csalással. Becsületére legyen mondva, ő a választási ajánlóívekkel történt visszaélések miatt feljelentést tett, amire az ügyészség persze nem mozdult rá.

Marek Bertram kétségbe vonja az Országgyűlés legitimitását, ennek jegyében szólította fel az ellenzékot, hogy ne asszisztáljon az áldemokráciához, vonuljon ki a parlamentből.¹³ De ne is okvetetlenkedjen a tüntetéseken, mert jelenléte, támogatása „mérgező és destruktív”.

Ebben az elgondolásban fantasztikus távlatok nyíltak meg.

Vonuljanak ki az Országgyűlésből a kormánypárti frakciók is, ne asszisztáljanak saját csalásukhoz, se az illiberális demokráciához. De ők se jöjjenek el a tüntetésekre, mert az ő jelenlétük is mérgező és destruktív volna.

Sőt a civilek se menjenek el a tüntetésekre, nehogy a szabadság illúzióját keltsék egy illegitim rendszerben. Amely éppen a tüntetésekkel bizonygatja saját demokratikus elkötelezettségét. Azt, hogy védi a sajtó szabadságát és a gyülekezési jogot.

Nostra culpa.

3. Simplicity

Matt öt lépésben.

Az alaphangot Orbán Viktor miniszterelnök ütötte meg. „A kormány eldöntötte, hogy ebben a ciklusban a drogmaffiától meg fogja tisztítani Magyarországot, ehhez most hozzákezdünk. Azért kell a politikusokat, újságírókat, közbizalmi állást betöltőket bevonni ebbe a körbe, mert nyilván aki ilyet fogyaszt, arra nem lehet számítani a drogmaffia elleni küzdelemben. Tehát tisztázni kell, hogy ki hol áll, és meg kell hirdetni ezt a küzdel-

met, és ki kell szorítani a drogmaffiát Magyarországról a legdrágóibb büntetésekkel és a legpontosabb hatósági eljárásokkal, miközben a szülőknek segítséget kell adnunk, hogy a gyermekeink ne váljanak áldozattá.¹⁴

A tisztázás módja pedig a drogteszt volna. Gyermekek esetében szülői beleegyezéssel, bizonyos munkakörökben kötelezően, nehogy má' a drogos politikusok, rendőrök és újságírók elszabotálják a maffia elleni harcot. Az ország vezető toxikológusai hiába ismételtetik, hogy ennek így semmi értelme, viszont pokoli drága, a kormányfő rákattant az ötletre.

Közben már vadul dolgozott a Századvég, amely 2014. december 11. és 15. között elkészített egy jó alapos felmérést. Ebben kiderítette, hogy a közvélemény a kábítószerek elleni harc jegyében pártolja a drogtesztet.¹⁵

14 Véleménye kialakításában orránál fogva vezette a közt. Íme a kérdések és a válaszok.

1. *Ön egyetért vagy inkább nem ért egyet az alábbi állítással? Magyarországon a drogfogyasztás jelentős társadalmi probléma.*

Egyetért: 80 százalék, nem ért egyet: 18 százalék, nem tudja/nem válaszol: 2 százalék.

2. *Ön szerint a drogfogyasztásra vonatkozó jelenlegi szabályozás...*

– túl szigorú: 5 százalék, megfelelően szigorú: 23 százalék, nem elég szigorú: 64 százalék, nem tudja/nem válaszol: 8 százalék.

3. *Ön melyik állítással ért egyet?*

– a könnyű drogokat legalizálni kellene: 10 százalék, a könnyű drogokat nem szabad legalizálni: 86 százalék, nem tudja/nem válaszol: 4 százalék.

4. *Ön inkább egyetért vagy in-*

kább nem ért egyet azzal, hogy a kormány fiatalok esetében önkéntesen, szülői kérés alapján, lehetővé tegye az iskolákban drogteszt végrehajtását?

Inkább egyetért 57 százalék, inkább nem ért egyet: 40 százalék, nem tudja/nem válaszol: 3 százalék.

5. *Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy a kormány bizonyos szakmák esetében (politikus, újságíró, rendőr, pénzügyőr stb.) kötelezővé tegye a drogtesztet?*

Inkább egyetért: 61 százalék, inkább nem ért egyet 37 százalék, nem tudja/nem válaszol: 2 százalék.

Nincs más teendő, meg kell hajolni a közakarat előtt.

A közvélemény-kutatás felér egy nemzeti konzultációval.

Kár lenne ezzel beérni. Az öt lépés ennél grandiózusabb problémák megoldását is segítheti. Például a bűnözését.

1. *Ön egyetért vagy inkább nem ért egyet az alábbi állítással? Magyarországon jelentős társadalmi probléma a bűnözés. Egyetért, nem ért egyet, nem tudja/nem válaszol.*

2. *Ön szerint a legsúlyosabb bűnök (például gyilkosságok) elkövetőire kiszabható ítélet...*

– túl szigorú, megfelelően szigorú, nem elég szigorú.

3. *Ön melyik állítással ért egyet?*

A büntetések szigorításával a bűnözést

– vissza lehet szorítani; nem lehet visszaszorítani.

4. *Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy*

– a legsúlyosabb bűnök elkövetőit (gyilkosokat) ügyük felülvizsgálata után, megfelelő feltételek teljesítése esetén, szabadon lehet bocsátani; a

legsúlyosabb bűnök elkövetőit (gyilkosokat) életfogytig fogva kell tartani; a legsúlyosabb bűnök elkövetőire, kivételes eljárásban, halálbüntetés is kiszabható.

5. Ön inkább egyetért, vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy bizonyos szakmákban (politikus, újságíró, rendőr, bíró, ügyész) a legsúlyosabb bűnök (gyilkosságok) elkövetőire csak a legsúlyosabb ítéletet lehessen kiszabni?

– inkább egyetért, inkább nem ért egyet, nem tudja/nem válaszol.

A megfelelő kérdészi technika igazán könnyen elsajátítható. Különösebb gyakorlást sem igényel. És bármire kiterjeszthető.

1. Ön egyetért vagy inkább nem ért egyet az alábbi állítással? Magyarországon a közállapotok meglehetősen zavarosak. Egyetért, nem ért egyet, nem tudja/nem válaszol.

2. Ön szerint a magyarországi közélet szabályozása

– nem elég szigorú, éppen megfelelő, túl szigorú.

3. Ön szerint a rendteremtés érdekében...

– növelni kell az egyén szabadságát, növelni kell a végrehajtó hatalom jogkörét.

4. Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy különlegesen erős közéleti vagy gazdasági zavarok esetén lehetővé kell tenni a miniszterelnök hatalmának kiterjesztését a rendeleti úton történő kormányzásra?

5. Ön inkább egyetért vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy ha a miniszterelnök hatalmát a közakarat támogatásával kiterjesztették a rendeleti úton történő kormányzásra, akkor bizonyos szakmák esetében (politikus, újságíró, rendőr, ügyész, bíró, alkotmánybíró) a vele

szembeszegülőket bíróság elé lehessen állítani, és cselekedetük háromszoros ismétlődése esetén számukra a legsúlyosabb ítéletet kell megállapítani?

– inkább egyetért, inkább nem ért egyet, nem tudja/nem válaszol.

Lám csak, öt lépésben mekkora utat lehet megtenni. A drog fogyasztástól el lehet jutni a drogtesztig, a bűnözési hullámtól a halálbüntetésig, a közéleti káosztól a rendeleti kormányzásig.

Próbáljon bárki ezzel a politikai bulvárral szemben árnyalt érveléssel előállni. Úgy jár, mint a rezsi-csökkenés kritikussai. Már az első mondatnál megbuktak.

A véleményvezérelt kérdés-technika pedig bármikor s bármire bevethető. Tegyük próbát! Hogyan jutunk el öt lépésben:

– az elégtelen hazaszeretetből a hazaárulók likvidálásáig,

– a világ túlnépesedésétől a háborúig,

vagy a világ balul sikerült teremtésétől egy új teremtő szükségességéig.

A megfejtéseket a Mozgó Világ szerkesztőségében várjuk. 1051 Budapest, Nádor utca 26. A borítékra ne felejtsek el ráírni: Matt öt lépésben.

4. Vannak eredmények

Megszólal bennem az akadémikus veterán.

Ha az elmúlt huszonöt évet ki kell dobni, mert folyamatos hanyatlást hozott, akkor csak a megelőző negyven év marad?

Vagy az sem? Meddig kell visszamenni az időben?

Ha az volt az ősbűn, hogy a rendszerváltás után a gazdaságpolitika illeszkedett az angolszász mainstreamhez, és neoliberais irányt

vett, akkor mi lenne itt, ha nem ezt teszi? Ha netán a krugmani receptet követve robbanásszerűen növeli az állam a kiadásait? Ha a megtermelt hazai össztermék ötven százaléka tehető, többnyire azt is meghaladó újraelosztásnál is nagyobb szerepet vállal magára? Egyáltalán, ötvenszázalékos állami redistribúció mellett jogos-e neoliberais gazdaságpolitikáról beszélni? Mert szerintem nem.

Amúgy volt idő, amikor Magyarország a rendszerváltó államok élmezőnyébe tartozott, az 1995-ös stabilizációt követő tizenegy évben a hazai össztermék mintegy ötven százalékkal bővült, a háztartások fogyasztása is csaknem a harmadával nőtt. Ebből hat év tankönyvi jellegű, mainstreamközeli, egyensúlyozó, stabil gazdasági növekedést hozott, majd alapjaiban keynesi jellegű fordulat történt; Krugmannak bizonyára tetszene. Matolcsy György nemzetgazdasági miniszter 2001-ben bekapcsolta a belső motorokat, Medgyessy Péter miniszterelnök pedig felfűtötte őket. Adósságokból. Abból épült ki Magyarország sztrádashálózata, és jutott a pénzből valamennyi társadalmi rétegnek; a rászorulóknak talán valamivel több.

Arra van szükség, hogy robbanásszerűen növekedjenek az állami kiadások?

Egyszer már kis híján ráment az ország. (Sőt többször.)

Az állami elvonások és juttatások magyarországi mértéke egy virtigli jóléti államnak is becsületére válna. Gazdasági riválisaink, amelyek mind elhúztak mellettünk, vagy a nyakunkra nőnek, nem etettek annyira mohó és túlterjeszkedő államot, mint mi. Náluk a Magyarországról mára kiátkozott mainstream így vagy úgy

bevált, persze zökkenőkkel és kilengésekkel.

Könnyű a megszorítások ellen lázítani egy olyan országban, amelyet vég nélkül finanszíroznak mások. Ha fegyelmezett arcát mutatja, akkor a tőkepiac, ha vészhelyzet van, akkor a Nemzetközi Valutaalap és az Európai Unió. Utóbbi akkor is, ha külön útra téved.

Ideje megint új utakat keresni.

Új hitek reményében. Új önáltatással. Új csalódásba lavírozva.

Az utcai dobogó nem az elvont viták terepe. Az emelvényről feletébb könnyű hamis hitet táplálni, önáltatásba bonyolódni, új csalódást kelteni.

Mindenki mondja a magáét.

Megrázó, hogy a tüntetők milyen régi ügyek miatt lobbantak haragra. Mintha most kapnának észbe.

Négy éve még rezignáltan túrta hárommillió nyugdíjpénztári tag, hogy háromezermilliárd forintját lenyúlja az állam. Most hatvanezer személy igyekszik megakadályozni, hogy az ő kétszázmilliárdjával is ugyanezt tegye. Az első körben, 2011-ben még hatottak az érvek: a szoclib kormány a magán-nyugdíjpénztári vagyont eltözsdezte, ezzel szemben Orbán Viktor, Matolcsy Györggyel és Selmeczi Gabriellával megtámogatva, megvédi a nyugdíjakat, mindenki viszi a saját számláját a biztos állami rendszerbe, és ha netán elpatkol, akkor a pénzt szerettei öröklik. Ebből semmi nem lett. Ráadásul azóta a megmaradt pénztárak is szép hozammal működnek, nem tözsdeztek el a tagok vagyonát, hanem gyarapították. A másik kormányzati ígéret pedig úgy szólt – amit a miniszterelnök szava is hitelesített –, hogy a nyugdíjpénztári vagyont kizárólag az államadósság csökkentésére lehet fordítani. Azokban a zűrzava-

ros napokban még az sem nagyon tűnt fel, hogy a két üzenet kizárja egymást: vagy mindenki viszi magával a számláját az állami rendszerbe, és azon továbbra is az ő pénze gyarapodik, vagy az állam törleszti belőle a kölcsöneit. Mára kiderült, hogy a nyugdíjpénztári vagyon egy részét az állam elköltötte, annak csupán a bő kétharmadát fordította az államadósság csökkentésére, ellenben törvényi kötelezettségének sem tett eleget: nem számolt el vele.

A bőszítő tapasztalatok más ügyekben is egymásra rakódnak.

Minősített eset a pedagógusoké, akik elvileg 2013 szeptembere óta látványos béremelésben részesülnek. Ők is akkor vonultak ki az utcára, egykori minisztériumuk, mai államtitkárságuk épülete elé, amikor úgy érezték, betelt a pohár. Bár az elmúlt két évben is volt néhány tiltakozó akciójuk, viszonylag csendben túrték, hogy fokozatosan megfoszszák őket szabadságuktól. Iskoláikat államosították, tankönyveiket nemkülönben, igazgatóik megválasztásába nem szólhatnak bele, új, központi tanmenetet erőltettek rájuk, olykor még a fizetésüket is késve kapják meg az államtól. A rendszerből súlyos pénzeket vontak el, a tanintézmények még szerény anyagi függetlenségüket is elveszítették. A pedagógusok olyan erős függő helyzetbe kerültek a hatalomtól, amilyenre már csak a korosabb kollégák emlékezhetnek. Ez önmagában is magyarázza óvatosságukat. A gimnáziumi helyek számának csökkentésére viszont kizökkentek a letargiából, talán azért, mert azt maga a miniszterelnök jelentette be.¹⁶ A budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium tantestülete, példátlan bátorságot tanúsítva, önállóan tiltakozott a felvetés ellen.¹⁷

„A közoktatás államosításának az volt a célja, hogy az állam dönthessen arról, hol legyen iskola, ki és mit taníthasson, és ki legyen az igazgató, valamint az állam dönthessen arról is, hogy kiből mi lehet, ki juthat el az érettségig, a felsőoktatásba, és kinek jut a közmunkás sorsa” – összegezte november 22-én a magyar közoktatás napjára időzített demonstráción Galló Istvánné, a Pedagógusok Szakszervezetének elnöke. A tanítás és a tanulás szabadságának helyreállítása reményében a szakszervezet petíciót tett közzé Ader Jánosnak, Orbán Viktornak és Kövér Lászlónak címezve. Néhány nappal később pedig újabb nyílt tiltakozást váltott ki, hogy egy kormányzati módosító indítvány a pedagógusok illetményalapját elválasztotta a minimálbértől, veszélyeztetve a következő béremelést. A Nemzeti Pedagógus Kar elnöke és tizenhárom elitgimnázium igazgatója – köztük több egyházi iskola vezetője – közösen írt levelet az illetékes államtitkárnak, hogy az Országgyűlés ne szavazza meg a pedagógusokat hátrányosan érintő változtatásokat, ne csorbítsa a pedagógusok szerzett jogait az értékálló bérezésre, és hogy a továbbiakban a közoktatást érintő valamennyi változtatási elképzelésről időben egyeztessenek a szakmai szervezetekkel és szakszervezetekkel.

Csupán kioktatásban részesültek.

Közben a szappanopera más szereplői sem tétlenkedtek.

A Tele a puttonyunk-demonstráción a közszolgálati dolgozók szerény ötszázalékos – minimum tízezer forintos – fizetésemelést követeltek. Ennek jogossága aligha vitatható, hiszen a közszférában a pedagógusokat és az egészségügyi dolgozókat leszámítva 2009 óta

nem volt béremelés, a szociális ellátásban például olyan drámai a helyzet, hogy az átlagos nettó kereset 2008 és 2013 között 101 ezer forintról 71 ezerre csökkent, államunk nagyobb dicsőségére. A Liga egyebek mellett a munkabeszüntetést lehetetlenné tevő, 2010. decemberi sztrájk törvény és a korkedvezményes nyugdíjak megszüntetése ellen szervezett útlezárást, utóbbi egy alkotmánymódosítással szintén uszkve négy éve eldöntötte a parlamenti kétharmad. Csatlakoztak hozzá a dohányipari dolgozók is, akiknek az állása a monopolhelyzetű központi trafikellátó szervezet létrehozásával került veszélybe. No meg azzal, hogy a dohányipar 2015-ben „rendkívüli” egészségügyi hozzájárulást fizet, amit úgy állapítottak meg, hogy a teher döntő része a multikra jusson. Ők már azt fontolgatják, hogy kivonulnak a magyar piacról. Ez feltehetőleg egybevág a kormányzati szándékkal, így teljes lehet az összhang, adóztató és adóalany között. Vagyis a honi dohányipar állami pátyolgatása folytatódik, Lázár János barátjának cége, a Continental és annak alkalmazottai javára. A tiltakozók családi fotókkal ékesített csokiszeleteket ajándékoztak a képviselőknek ezzel a felirattal: „Én azt szeretném az angyaloktól, hogy a szüleink ne veszítsék el a munkájukat. Segítség, kérlek, teljesíteni! Szavazz nemmel a dohányipart érintő törvényekre.” Orbán Viktor és Semjén Zsolt a csokit felalta, a törvényt megszavazta.

Az őszi hónapokra minden összejött.

Példátlan szériában torlódtak egymásra a kényelmetlen hírek és események. Szörnyűséges, az önkormányzati választások előtt eltitkolt adatok a szegénységről, ki-

rekesztettségéről, kontra a Fidesz vezetőinek és fő klienseinek látványos meggazdagodása. Mészáros Lőrinc vagyonyilatkozatának elfelelt milliárdja. Rogán Antal hatalmas, a vagyonyilatkozatában folyamatosan megnövelt alapterületű lakása a Pasa lakóparkban. Szijjártó ízléstelen csodapalotája, amatőr futsalos barátainak beköltözése a külügybe, a profik kipaterolása onnan. Kósa Lajos luxusutazása az új-zélandi Rolling Stones-koncertre. Lázár János luxuskivitelű karórája, a gyermekei nevére íratott szőlőbirtok, a hatvanmillió budai lakás. Habony Árpád méregdrága táskája. Giró-Szász András milliárdos vagyona, szállodája. Pokorni óvatos figyelmeztetése az urizálóknak, Lázár fenyegetőző viszonválasza. Orbán Viktor beköltözése a budai Várba. Orbán Ráhel 15 millió svájci iskolája, férjének ismétlődő közbeszerzési sikerei. Korrupciós üzenet az Egyesült Államokból, Orbán neofasiszta minősítése ugyanonnan. Nyíltan diszkriminatív adótörvények, az RTL Klub kinyírási kísérlete, a haveri kereskedők futtatása és a hipermarketek extra megadóztatása, ismétlődő veszteség esetén a megszüntetésük, a vasárnapi boltbezárások törvénybe iktatása. Orbán Viktor megjelenítése Putyin bábjaként a világsajtóban, a szívének kedves Déli Áramlat leállítása, a Paks körüli viták és az azt övező titkolódzás. Alságos harc a drogmaffia ellen. Ingyenes sztrádaszakszok fizetőssé tétele.

„A magyarok üdvözlik az illiberális demokráciát”, mondta a Bloombergnek öntudatosan Orbán Viktor. Lehet, hogy tévedett.

Ég a ház.

És lám, vannak eredmények. A tüntetők némelyike azzal büszkél-

kedik, hogy máris meghátrált a kormány. Nincs internetadó, a megmaradt magánnyugdíjpénztárak működésének szigorítására vonatkozó törvény nem visszamenőleges hatályú, és a Megyeri-híd sem lesz fizetős.

Lehet, hogy erre kell berendezkedni. Nagy felzúdulás, vad haragvások, apró visszalépések. A nép és a hatalom kölcsönös üzengetése. Nemzeti konzultáció – másképp.

„A magyar társadalom többsége olyannyira kevésbé hisz az állampolgári önszerveződés célszerűségében és az alkotmányos jogok melletti kiállás erejében, hogy a mégis elinduló új kezdeményezések eddig még mindig paralizálhatónak vagy a meglévő ellenzék keretei közé szoríthatónak bizonyultak” – írta a Tárki szerkesztésében készült Társadalmi riport című kötetben Tölgyessy Péter politológus.¹⁸ Mire megjelent, azt utca megtelt azokkal, akik bíznak az állampolgári önszerveződés célszerűségében és az alkotmányos jogok melletti kiállás erejében. „Elkezdődött egy új tánc, 1956 óta nem volt ilyen” – jellemezte a civilek mozgolódását a kötet bemutatásakor Tölgyessy, ám óva intette őket, hogy a baloldali parlamenti pártokkal összeszövetkezzenek. „A Fidesz közjogi berendezkedése olyan, hogy azzal csak a Fidesz tud élni” – folytatta, amiből szerinte az következik, hogy azon csak újabb rendszerváltással lehet változtatni.

Ebben speciál lehet valami.

Ekkor váratlanul szót kért Kornai János, a Harvard professor emiritusa, és felidézett egy régi emléket: „1956. október 23-án Donáth László meghívott egy ülésre Nagy Imréhez, aki már nem volt miniszterelnök, de készült a visszatérésre. Arra kértek, hogy segítsek ki-

dolgozni egy gazdasági programot. Úgy ültünk neki, fogalmunk sem volt róla, hogy aznap este vér fog folyni Budapest utcáin.” Amiből Kornai azt a bölcs következtetést vonta le: „Egy kutató ne legyen próféta, dunsztja sincs arról, mit hoz a jövő.”

Ebben maradtunk.

5. Kisajátított szavak

Térjünk vissza még egy percre az Ilves–Krugman-vitához. És a pénzügyi operához.

Hozzászólás gyanánt megírtam a magyarországi viszonyokra alkalmazott librettót, Scott Diel nyomán, részben az ő szavaival. Amelyek, mint láttuk, eredetileg Krugmanéi, Ilveséi.

Első felvonás

Gazdasági diadal?

Unortodox kísérlet

Nincsenek megszorítások

Gazdasági diadal?

Nemzeti együttműködés?

Forradalom a szavazófülkében

Rezsicsökkentés!

Magyar rapszódia

Bankok elszámoltatása

Keleti nyitás!

Széll Kálmán Terv teljesül

Beakadt államadósság

Leértékelődés!

Második felvonás

Devizaadósok az enyészet földjén

Béna és ostoba nyugat-európaiak

Egy akolt sem vezetnek úgy

Nostra culpa

Értékálló nyugdíjak

Munkaalapú társadalom

Amortizálódó Magyarország

Nostra culpa

Szürke lakások
Ki az idegenekkel
Egy szép napon majd megérted
 (talán)
Nostra culpa

Öntelt, arrogáns & leereszkedő
Sz...junk szegényekre, vesztesekre
Uzsgyi
Nostra culpa
 No de mégis, kinek a vétkei?

Jegyzetek

¹ Paul Krugman: Elég legyen a válságból! Most! Akadémiai Kiadó, 2012.

² Paul Krugman: Estonian Rhapsody, The New York Times, 2012. június 6.

³ Estonian president hammers Paul Krugman on Twitter, The Washington Post, 2012. június 7. (Deli Anna fordítása)

⁴ Deli Anna fordítása

⁵ http://look.org.hu/nc_fordits.htm

⁶ Fareed Zakaria Indiában született, az amerikai Yale-en végzett, az általa szerkesztett Foreign Affairs 1997. november–decemberi számában a veszélyesnek minősített tendenciát a következőképpen jellemezte: „Demokratikusan választott rezsimok, amelyeket gyakran újraválasztanak, vagy népszavazással erősítenek meg, menetrendszerűen elvetik hatalmuk alkotmányos korlátait, és megfosztják polgáraikat alapvető szabadságjogaiktól.” Zakaria a The Washington Postban évekkal később azt írta, sohasem gondolta volna, hogy egy európai vezető valaha is büszkélkedni fog ezzel a jelennel. Márpedig Orbán Viktor a tusnádfürdői beszédben – amelyre Zakaria utalt – ezt tette.

⁷ Fareed Zakaria: The rise of Putinism, 2014. július 31.

⁸ Hungary Premier Orban Sticks to Maverick Path as U. S. Ties Sour, Bloomberg, 2014. december 15.

⁹ L. Missetics Bálint előadása a Magyarország 2014 konferencián a Politikatörténeti Alapítvány és Intézet szervezésében, 2014. december 12.

¹⁰ [/www.facebook.com/mostmi?fref=ts](http://www.facebook.com/mostmi?fref=ts)

¹¹ Marek Bertram: Félelem és reszketés a Jókai utcában, korutonkivul.blog.hu, 2014. november 12.

¹² Joób Sándor: Nagyon kitarthatóan tüntettek a diákok, index.hu, 2012. december 20.

¹³ Ezrek tüntettek a kormány ellen, nepzava.hu, 2014. december 16.

¹⁴ Kiss Gábor István interjúja a Magyar Rádióban, 2014. december 12.

¹⁵ Századvég: A lakosság többsége a drogeteszt mellett, 2014. december 17.

¹⁶ „Az igazi kérdés az, hogy mikor fogják a szülők belátni, hogy a jó szakma a munkaerőpiacon többet ér az érettséginél és számos diplománál is? Mikor fogjuk megérteni, hogy az országnak nem közepes gimnazistákra, hanem jó szakemberekre van szüksége? Ahhoz tehát, hogy Magyarország végleg és visszacsinálhatatlanul munkába álljon, és így elérjük a teljes foglalkoztatottságot, a magyar gyerekeknek a megfelelő iskolapadba kell beülniük.” Orbán Viktor beszéde a Siemens Képzési Központ megnyitásán, 2014. október 21.

¹⁷ „A gimnáziumi férőhelyek számának drasztikus csökkentésével és a szakképzés átalakításával az eddig is sok sebből vérző, a társadalmi különbségeket enyhíteni képtelen iskolarendszer a jövőben végképp beáll egyfajta kasztrendszer kialakításának szolgálatába, és gyakorlatilag teljesen ellehetetlenít mindenfajta társadalmi mobilitást. Aggasztónak látjuk a gyermekeink sorsát és hosszú távon az ország sorsát is. Aggasztónak látjuk a szakmánk helyzetét is, hiszen a tervezett változtatások és megszorítások óhatatlanul tehernövekedéshez és elbocsátásokhoz vezetnek majd. Tiltakozunk a további esztelen és meggondolatlan átalakítások ellen, és felhívjuk a velünk egyetértő magánszemélyeket, közösségeket, civil szervezeteket, tantestületeket, tanárokat, szülőket és gyermektelenekeket, hogy csatlakozzanak hozzánk, és hallassák hangjukat!” hivatlanul.com, 2014. november 17.

¹⁸ Tölgyessy Péter: Válság idején teremtett mozdíthatatlanság. In: Kolosi Tamás–Tóth István György: Társadalmi riport, 2014.